

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378

Л.М. НІКОЛЕНКО,
*аспірант кафедри загальної та соціальної педагогіки
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО СПРЯМОВАНИХ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено аналіз науково-педагогічної літератури щодо впровадження різних форм групової діяльності у позааудиторній сфері вищого навчального закладу; визначено інноваційні форми організації групової взаємодії, найбільш сприятливі для формування соціально спрямованих лідерських якостей студентів у діяльності студентських громадських об'єднань.

Ключові слова: лідерські якості, студентські громадські об'єднання, соціальне становлення, форми групової роботи, позааудиторна діяльність.

Нині кардинально змінюються підходи до змісту вищої освіти, адже навчальні заклади поряд із наданням професійної підготовки мають допомогти молоді усвідомити необхідність саморозвитку таких особистісних якостей і навичок діяльності, які сприятимуть суспільному прогресу і закріпленню цінностей суспільства сталого розвитку.

Постановка проблеми. Відповідно, на вищу освіту покладається місія створення соціально-педагогічних умов формування необхідних лідерських якостей та надання студентам можливостей для прояву і розвитку особистісних рис і умінь, які дадуть змогу кожному стати самодостатнім корисним членом суспільства. З нашої точки зору, найкращі можливості для цього відкриваються у процесі діяльності студентських громадських об'єднань.

Участь у громадських об'єднаннях завжди мала значний вплив на становлення особистості студента. Студентські громадські об'єднання є тим соціальним простором, де молода людина отримує реальну можливість практично засвоїти досвід соціальних взаємовідносин, у процесі їх діяльності створюються умови для розвитку соціальної активності, тому проблема формування лідерських навичок у їх діяльності набуває усе більшого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи підготовленості сучасного молодого покоління до діяльності у різних соціумах вивчали І. Зверева, М. Іщенко, Б. Лихачов, Л. Міщук та ін. Визначення місця людини в соціумі та аналіз основних його сфер стало предметом досліджень В. Бочарової, Л. Буєвої, І. Кона, І. Семенової та ін. Закони організації навчально-виховного процесу, умови, зміст, форми, методи та функції соціалізації молоді представлено в працях В. Алфімова, А. Аніщенко, О. Белінської, А. Капської, В. Латвиновича, О. Мудрика, С. Савченка, О. Севаст'янової, Л. Столярчука, Т. Стефаненка, Н. Чернухи. Важливий внесок у розроблення проблеми особистісного становлення зробили такі провідні психологи, як Л. Божович, П. Гальперін, Д. Ельконін та ін. Проблема формування морального досвіду і ціннісних орієнтацій, базової культури особистості як внутрішньої основи соціалі-

зації стала предметом досліджень І. Беха, О. Газмана та інших педагогів. Разом з тим процес соціального становлення і формування соціально необхідних лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань на сьогодні є мало вивченою і досить актуальною проблемою. З нашої точки зору, ефективність цього процесу значною мірою залежить від правильного вибору та організації найбільш сприятливих форм роботи щодо формування у студентської молоді соціально необхідних рис лідера.

Відповідно до цього **за мету** у цій статті ми ставимо розгляд форм організації групової взаємодії з формування соціально спрямованих лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань.

Згідно з поставленою метою нами було визначено основні **завдання**: здійснити аналіз психолого-педагогічної та соціально-педагогічної літератури щодо впровадження різних форм групової діяльності у позааудиторній сфері вищого навчального закладу; на основі проведеного аналізу, вивчення теоретичних наукових джерел та емпіричного досвіду визначити інноваційні форми організації групової взаємодії, найбільш сприятливі для формування соціально спрямованих лідерських якостей студентів; з'ясувати перспективи щодо подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури з окресленого нами питання хочемо почати з констатації того, що проблеми соціального становлення молодшої людини є проблемами інтегральними, і головне завдання, пов'язане із забезпеченням саморозвитку, самореалізації нею власних потреб та інтересів полягає у створенні умов для задоволення інтересів особистості, формування її духовного обличчя. Пошуки себе, свого місця в житті, вибору професії тим успішніші, чим ближчі вони до реального життя, чим об'єктивнішими виявляться форми діяльності того чи іншого студентського об'єднання [4: 4]. У цьому сенсі найбільш дійовим інструментом педагогічного впливу на процеси соціалізації виступає позааудиторна діяльність з огляду на її високу технологічність при організації, управлінні й контролі. Доцільно організована система позааудиторної діяльності у виші, яка охоплює всі сфери студентського життя, усю різноманітність напрямів і форм позанавчальної роботи, спроможна створити сприятливі умови для інтегрування індивідуальності, формування повноцінної особистості, здатної до творчої самореалізації, прояву лідерських здібностей і навичок. Таким чином, широкий розвиток студентських громадських об'єднань відкриває необмежені можливості для постійного самовдосконалення молодшої особистості.

Зрозуміло, що різні об'єднання мають свої особливості та форми організації спільної творчої діяльності з розвитку навичок соціальної поведінки та необхідних особистісних рис студентів. Класифікація цих форм роботи у вищому навчальному закладі має за основу класифікації відомих традиційних форм роботи з дитячими колективами, які вивчали Є. Титов, М. Рожков, П. Уманський, С. Поляков, П. Байбородова та ін. науковці.

Так, учені П. Байбородова і М. Рожков запропонували поділяти форми виховної роботи на основі кількісного показника (ним може виступати час або кількість учасників) та якісного (це може бути вид, результат діяльності, інформаційний обмін, суспільно значущий продукт). Наприклад, за часом проведення форми роботи поділяються на короткочасні, тривалі й традиційні; за видом діяльності є навчальні, трудові, спортивні, мистецькі форми діяльності.

На думку Є. Титова, форми виховної роботи поділяються на заходи, справи та ігри. Заходи – це заняття, події, ситуації, організовані педагогами відповідно до мети та завдання виховної діяльності; справи – спільна діяльність, важливі події, здійснювані членами будь-якого колективу; ігри – це уявна або реальна діяльність, організована в колективі з метою відпочинку, розваги, навчання.

Класифікації форм виховання взаємопов'язані, але, залежно від обраного педагогом підходу, одна і та ж форма може бути віднесена до того чи іншого виду роботи. Порівняння ефективності різних форм спільної діяльності свідчить, що перевагу мають групові форми, завдяки можливості під час їх проведення оперативно змінювати педагогічну тактику відповідно до зміни умов та ситуацій взаємодії.

У навчальному посібнику з педагогіки під редакцією професора В. Риндака вказується на те, що груповими формами роботи є всі види колективної навчально-пізнавальної діяльності учнів і студентів, діяльність наукових об'єднань, гуртків, клубів, студій різного спрямування, групові бесіди, зустрічі, диспути тощо [6].

У дослідженні ми віддаємо перевагу інноваційним нестандартним видам групової роботи, які за своєю суттю мають зробити процес формування лідерських якостей особистості найбільш ефективним. Нашу увагу привернула класифікація форм спільної діяльності за часовим критерієм П. Уманського та С. Полякова, які пропонують такі інноваційні види виховної роботи: захист (кожна група виступає, діє сама по собі, а об'єднує учасників тільки спільна тема), естафета (спільна діяльність груп школярів, яка здійснюється в послідовності, згідно з конкретним сюжетом, сценарієм), бій (змагання між групами з використанням, наприклад, взаємообміну завданнями), хеппінг (карнавал, інсценування).

Як бачимо, інноваційні форми організації позааудиторної діяльності у вищому навчальному закладі можуть бути масові, групові та індивідуальні. Найефективнішими з них, як і серед традиційних, вважаються групові форми, що враховують індивідуальні зацікавлення студентів і згруповують їх за інтересами для проведення заходів, здійснюють діяльність, яка для молоді є бажаною і очікуваною. Кожна з групових форм діяльності використовується як засіб формування особистісних якостей, навичок і вмій, що сприяють всебічному саморозвитку особистості студента – майбутньої суспільної еліти.

З нашої точки зору, вибір тієї чи іншої форми організації спільної групової роботи наперед залежить від змісту і спрямовуючої мети, а також від наявності необхідного соціального досвіду студентів. Групові форми організації діяльності студентських громадських об'єднань мають сприяти виявленню лідерів, формуванню і розвитку їх особистісних якостей і потенційних можливостей.

Означаючи найбільш ефективні форми організації студентської взаємодії, спрямовані на формування лідерських якостей особистості, вважаємо за необхідне звернутися до наукових праць сучасних дослідників і провести аналіз форм групової діяльності, виділених у них.

Так, у своєму дисертаційному дослідженні Д. Алфімов довів, що найбільш адекватними меті виховання лідерських якостей особистості школяра виступають проектна діяльність, методика колективних творчих справ, портфоліо лідера, тренінгові технології, дискусії, дебати. Науковець обґрунтував причини, з яких було обрано саме ці форми: по-перше, тому, що в умовах сучасної загальноосвітньої школи вони найбільш легко вписуються у навчально-виховний процес і дають змогу досягти мети (тобто виховати лідера) відповідно до будь-якої програми і стандартів освіти; по-друге, тому, що ці форми роботи гуманістичні, забезпечують інтелектуальний і моральний розвиток дітей, їх самостійність, комунікабельність, бажання допомогти іншим [1: 53]. Ми погоджуємося з думкою вченого і вважаємо, що обрані ним форми діяльності є визначальними і в соціальному становленні особистості студента у просторі студентського громадського об'єднання.

В. Ягоднікова засобами формування лідерських якостей старшокласників у виховному процесі загальноосвітньої школи обрала використання інтерактивних форм роботи – тренінгів, ділових та рольових ігор, колективних творчих справ та ін.; а методами – створення виховних ситуацій, особистісний приклад, вправи, дискусії, ігри, змагання тощо [10].

У аспекті нашого наукового пошуку становлять інтерес і форми діяльності, означені Г. Старковою. Досліджуючи формування лідерських якостей старшокласників у діяльності дитячих громадських організацій, науковець говорить про те, що нові незвичні форми роботи вносять у громадське життя молоді новий зміст, привертають увагу до нових проблем. Серед таких форм вона називає соціальні акції, соціальне проектування, ініціацію, ігри-змагання, предметно-практичну діяльність, колективні творчі справи, розвивальні тренінги та ін. [9].

Інші дослідники, працюючи над формуванням і розвитком лідерських якостей студентів, визначають як найбільш ефективні такі форми роботи: дискусії, імітаційні і рольові ігри, тренінгові заняття, практикуми, консультації [5]. Серед них виокремлюються конкурентні форми діяльності (конкурси, олімпіади, змагання, презентації, самопрезентації), які сприяють досягненню успіхів студентів у життєдіяльності ВНЗ, набуттю більшої впевненості у собі і «зараженню» своїми успіхами інших [8].

Спираючись на дослідження, проведені сучасними науковцями та виходячи з напряду нашої наукової роботи, вважаємо, що такі форми організації спільної діяльності, як методика колективних творчих справ, портфоліо лідера, тренінгові технології, рольові ігри, дебати,

соціальні акції та соціальне проектування найбільше сприятимуть формуванню соціально значущих лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань.

Особливе місце серед обраних нами форм групової роботи займають пізнавальні колективні творчі справи (за І.П. Івановим), оскільки вони мають великі можливості для розвитку в студентів цілеспрямованості, наполегливості, творчої уяви, бажання пізнати невідоме, формування здатності діяти неординарно і відбуваються у душі відвертості, співробітництва й творчості. Суть пізнавальних колективних творчих справ у відкритті світу на користь один одному. На перший план у них виступає розвиток у студентів тих складових життєдіяльності, які недостатньо пізнані і потребують колективного пошуку.

Серед загально визнаних лідерських якостей важливе місце займає здатність до самооцінки особистісних дій, вчинків і досягнень. Одним із способів фіксації, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень студента є портфоліо. Ця форма роботи дозволяє бачити результати, яких досяг студент у різноманітних сферах діяльності: творчій, соціальній, комунікативній та ін.; виступає важливим елементом практико-орієнтованої діяльності студентських громадських об'єднань. Іншими словами, «портфоліо» – це «тека особистих досягнень». Нашу увагу ця форма роботи привернула тим, що завдяки їй застосуванню акцент у соціальному становленні особистості зміщується з того, чого студент не знає і не вміє, на те, що він знає і вміє; вагомості набуває не оцінка з боку сторонніх, а самооцінка індивіда, яка відіграє значну роль у розвитку лідерських якостей. Основний сенс портфоліо – показати все, на що здатна особистість. Саме портфоліо допомагає швидко отримати інформацію про здібності, захоплення, досягнення, нахили й особливості характеру студента, тобто дає підґрунтя для успішного формування лідерських рис особистості у подальшій практичній діяльності.

Як основний спосіб розвитку лідерських якостей науковці розглядають і тренінгові технології, оскільки неможливо засвоїти досвід лідерської діяльності без набуття нової практики групової роботи, яка, у свою чергу, призводить до змін у поведінці кожного її члена. Так, К. Рудестам називає тренінгову технологію «єдиним успішним методом навчання і змінювання людини» [7: 57]. У процесі тренінгу учасники мають можливість моделювати й апробувати різноманітні уміння і навички, якості, які у подальшому вони зможуть перенести у звичайне життя. Тренінгові форми роботи засновані на розвитку особистісної активності студентів у груповій взаємодії, спонукають студентів до раціонального перетворення себе і своїх дій, спрямовують на оцінку себе як лідера, розвивають лідерський досвід і закріплюють моделі лідерської поведінки. І. Вачков розподілив тренінгові методи на дев'ять основних груп, до яких відніс методи роботи з минулими подіями (регресії, обміну досвідом, імітації), методи роботи з подіями, які відбуваються (концентрації присутності, групової рефлексії, побудови диспозиції), методи роботи з конструйованими подіями (символічного вираження, групового рішення, операціоналізації) [3]. Важливим для нас є те, що у кожному з цих методів необхідно орієнтуватися на створення умов для «проживання» учасниками подій у їх єдності з подіями минулого і майбутнього, тобто, у єдності і нерозривності в часі.

Маємо також зазначити, що під час тренінгових занять доволі не складно визначити лідерів, партнерів, активних і пасивних учасників, мотивованих і байдужих, виявити їх стиль спілкування, сильні і слабкі сторони, які виявляються у взаємодії, та відповідно будувати корекційну роботу з формування необхідних лідерських якостей.

У процесі формування лідерських рис студентів, на нашу думку, ефективним буде використання у діяльності студентських громадських об'єднань рольових ігор, тобто створення правдивих життєвих ситуацій з тим, щоб після їх програвання дати учасникам можливість оцінити презентовані ними ролі. Таким чином, для нас важливість рольових ігор полягає у навчальному ефекті спільних дій, у соціально значущих відносинах між студентами, що будуються через їх взаємодію, оскільки у грі активно розкриваються сутнісні сили людини, її лідерський потенціал, формується лідерський досвід. Гра дозволяє кожному учаснику узгоджувати в собі емоційне і раціональне, розширювати межі свого впливу на інших членів групи, співвідносити бажання лідерства та власні цінності з поглядами інших студентів.

Не менш важливою формою спільної групової діяльності студентського громадського об'єднання виступають дебати – різновид групової дискусії, метою якої є переконати у

своїй правоті третю сторону, а не один одного. Тому вербальні і невербальні засоби використовуються учасниками дебатів виключно для формування у слухачів позитивного враження від власної позиції. Дебати розвивають уміння швидко і лаконічно презентувати свої думки, адаптуватись до нестійких ситуацій, що надзвичайно важливо у постійно змінюваних умовах сучасного суспільного життя. Тому ми переконані, що, незалежно від інтересів, обраної професії та вподобань, навички дискутування й переконання у власній правоті стануть у нагоді кожному студенту і допоможуть досягти значних успіхів у подальшому житті. Під час проведення дебатів студенти вчаться бачити поставлену проблему з різних сторін, визначати можливі варіанти її вирішення, здобувають якості і навички групової взаємодії. Отже, дебати як форма спільної діяльності відіграють значну роль у формуванні лідерських якостей особистості.

Уміння лідера організувати навколо себе інших, захопити їх своєю ідеєю і привести до бажаного результату у студентських громадських об'єднаннях формується під час проведення соціальних акцій, котрі ми розуміємо як соціально значущу групову взаємодію, метою якої є позитивне перетворення соціального середовища доступними для студентів засобами. У ході здійснення соціальних акцій відбувається засвоєння інформації про соціальні об'єкти і явища, накопичення досвіду соціальної взаємодії, формування соціально необхідних лідерських якостей і навичок. Крім того, соціальні акції створюють можливість надання реальної допомоги кому-небудь. Наприклад, у Бельгії студентами факультету сурдо- і тифлопедагогіки університету Брюсселя було організовано акцію підтримки дітей. За підтримки мережі Інтернет вони організували збір коштів, які були спрямовані в дитячі будинки для дітей, які поганочують. Таким чином, під час організації та проведення соціальних акцій студенти здобувають уміння швидко орієнтуватися у соціальній ситуації, знаходити соціальну проблему та шляхи її вирішення у доступних для них формах соціальної взаємодії.

Здійснення соціальних акцій може відбуватися окремо або у межах певного соціального проекту. Соціальне проектування є більш глобальною формою організації роботи студентського громадського об'єднання, потребує більшої відповідальності, підготовки, чіткої організації і вчить молодь бачити соціальну проблему, адекватно реагувати на виклики соціальної ситуації, ставити мету, спільно знаходити шляхи її досягнення, згуртовувати інших і вести до поставленої мети. А ці риси є визначальними якостями лідера. Тому соціальному проектуванню як інноваційній формі розвитку лідерських навичок у студентському середовищі ми також надаємо особливої уваги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Завершуючи огляд основних форм роботи, спрямованих на формування лідерських якостей особистості у діяльності студентських громадських об'єднань, хочемо зазначити, що, на наш погляд, практично будь-яка форма групової діяльності ініціює фізичну, соціальну і пізнавальну активність індивіда, і кожна з них має вагу для досягнення запланованих результатів відповідно до поставленої мети. Підтвердження цієї думки знаходимо і у праці І. Бригінець, яка констатує, що форми діяльності з розвитку лідерських якостей можуть бути різноманітними, головне, щоб здійснювалися вони ніби ненароком, без повчань і нотацій; процес формування рис лідера має бути непримусовим і ненасильницьким [2]. Ми повністю поділяємо і підтримуємо це судження.

Згідно із вищевикладеним, перспективу подальших досліджень в обраному напрямі бачимо у проведенні дослідно-експериментальної перевірки ефективності впровадження зазначених форм роботи у діяльність студентських громадських об'єднань з метою формування лідерських якостей особистості.

Список використаної літератури

1. Алфімов Д. Розвиток лідерських якостей школярів у системі особистісно орієнтованого виховання. Витоки педагогічної майстерності / Д. Алфімов // Збірник наукових праць. – Вип. 2. – Полтава, 2011. – 198 с.
2. Бригінець І. Развитие лидерских качеств студентов туристического вуза во внеучебной деятельности: дис. ... канд. пед. наук / И. Бригінець. – Москва, 2010. – 202 с.
3. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.

4. Молодь і дозвілля (Теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання). – Вип. II. – К.: АЛД, 1996. – 208 с.

5. Новикова С. Развитие лидерских качеств будущих менеджеров в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – / С. Новикова. – Магнитогорск, 2009. – 21 с.

6. Педагогика: учеб. пособие / В.Г. Риндак, Н.В. Алехина, И.В. Власюк и др.; под ред. проф. В.Г. Риндак. – М.: Высшая школа, 2006. – 495 с.

7. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб.: Питер, 1998. – 384 с.

8. Саляхов В. Формирование лидерских качеств студентов: на опыте подготовки менеджеров: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. Саляхов. – Волгоград, 2008. – 24 с.

9. Старкова Г. Формирование лидерских качеств старшеклассников в деятельности детских общественных организаций: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. Старкова. – Тамбов, 2008. – 22 с.

10. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. Ягоднікова. – Луганськ, 2006. – 23 с.

В статье проведён анализ научно-педагогической литературы по вопросу внедрения разных форм групповой работы во внеаудиторной сфере высшего учебного заведения; определены инновационные формы организации группового взаимодействия, наиболее способствующие формированию социально направленных лидерских качеств студентов в деятельности студенческих общественных объединений.

Ключевые слова: лидерские качества, студенческие общественные объединения, социальное становление, формы групповой работы, внеаудиторная деятельность.

In the article the analysis of scientific and pedagogical literature concerning the introduction of different forms of group work in out-of-class activities at higher educational institutions has been made; the organisation of innovative forms of group interaction, most promoting the development of students' socially directed leadership qualities in the activities of students' public associations has been defined.

Key words: leadership qualities, students' public associations, social development, forms of group work, out-of-class activities.

Надійшло до редакції 7.09.2012.